

ИСТОЧНИ ХРИШЋАНИ У РОМАНУ *НА ДРИНИ ЋУПРИЈА*

Павле Ботић
Универзитет у Новом Саду

ORTHODOX CHRISTIANS IN THE *BRIDGE ON THE DRINA* BY IVO ANDRIC

Pavle Botić
Novi Sad University

This research opens the problems of Andric's complex treatment of suffering and faith confession, of history and conventionality, of status and anthropology within the corps of Eastern Christians in the novel *The Bridge on the Drina*.

Key words: Eastern Christian Serbs, suffering, author, narrator, compassion, identification, bridge, prayerness

*„И ако се само у овоме животу надамо
у Христа, јаднији смо од свију људи.“
Свети Апостол Павле¹*

У роману *На Дрини ћуприја*, колико нам је познато, нема експлицитно исписане именице православље, нити придева православни. Др Иван (Иво) Андрић ће упркос новозаветним канонима, васељенским саборима и историјској стварности у овој романескној хроници секуларно (екуменистички) изједначавати источне² и западне

¹ Свети Апостол Павле 1998: *Прва посланица Коринћанима* 15:19.

² Немали корпус источних хришћана Срба у четворовековном темпоралном распону романа *На Дрини ћуприја* чине епископи јунаци: Марко Краљевић, Раде Неимар, Старина Новак, Дијете Грујица, српски цар Стеване, провизур Мијајло, сестра Кандосија; жртвована или у јаничаре одведена деца: Стоје и Остоје, Радовани и Илије; историјске личности: Карађорђе Петровић, коџа Милош Обреновић, песник Јован Јовановић Змај, научник Јован Цвијић, анонимни гуслари из Црне Горе; именовани и анонимни страдалници од *турског коџа* и *аустријског конопца*: Радисав Херак са Уништа, отац Михајло, старац и пророк

хришћане. Сходно томе, у темеље вишеградске хронике Андрић не уписује српско средњовековно искуство задужбинарског подизања цркава и манастира опевано у вишеваријантним песмама *Свети Саво*, *Милош у Латинима* или *Обретенује главе кнеза Лазара*, већ роману *На Дрини ћуприја* намењује митографску песму *Зидање Скадра* као први хипотекст.

Судећи према истраживањима Предрага Матвејевића³, Драгана Јеремића⁴, Николе Маловића⁵, Жанете Ђукић-Перишић⁶, и држећи се Андрићеве уметничке, научне, политичке и биографске заоставштине, рекли бисмо да је и у случају Андрић једноставније до крајности развити сопствени културни (свесветски) идентитет, него артикулисати

Јелисије из Чајнича, сиромах младић Миле из Лијеске, свештеник Михаило, Вајо Личанин; потом један од безимених шеснаестовековних игумана манастира Бања код Прибоја, свештеници Јован, Никола, Јосо, Милан, клисар Димитрије; рујански сердар Јован Мићић, хајдук Јаков Чекрлија; хаџи Ристан, хаџи Тома Станковић, велможа Павловић, газда Петар Богдановић, газда Коста Баранац, газда Павле Ранковић, газда Михаило Ристић; студенти Јанко Стиковић, Велимир Стевановић, Ранко Михаиловић; учитељице Зорка и Загорка, Јеленка Тасић са Горње Лијеске; Никола, Милан и Петар Гласинчанин, Никола Пецикоза, Стеван из Праче, Богдан Ђуровић, Петар Гатало, Станојка Гатало и Јанко Гатало са Околишта, бравар Владо Марић, Лотикин редар Милан, касабалија Јокић...

³ „Андрићеви основни ставови почивају на синтезама: није могуће раздвојити једно од другог његово католичко и хрватско поријекло и рани развој, његово младобосанско и српско одређење, југословенску одредијељеност његових погледа, тематике и самог дјела... Срео се Исток и Запад, Европа и Левант, Кршћанство једног и другог закона с Исламом, ми с нашом узајамношћу и подвојеностима, сродношћу и супротностима“ (Матвејевић 1979: 181 – 182).

⁴ „Која је истина најистинитија од многих истина које исповедају разне личности Андрићевог света: је ли Андрићева истина – истина ислама, коју је исповедао Цахиз, католичанства које је заступао Данте, или православља, које је бранио Достојевски? Не. За Андрића свака од ових истина има своје разлоге, своје добре стране и своје слабости, али ниједна нема права да буде једина – апсолутна истина“ (Јеремић 1981: 256).

⁵ „Кад човек својом вољом приступи масонерији, тада он, био Србин или Хрват, био који год, на олтар масонерије полаже Писмо. Андрић није могао ништа друго да положи осим Библије. Тим је чином постао наднационалан: нит’ муслиман, нит’ Србин православца, нит’ Хрват католик, нити Јеврејин. И све је у књижевности био. И муслиман, и Србин Православац, и Хрват католик, и Јеврејин... Андрић масон, разумљиво, могао је да буде књижевна икона у Титовој Југославији... Андрић је доживљаван као љевичар што му је отворило капије Стокхолма“ (Маловић 2006: 155 – 156).

⁶ „Поетика скривања’, маскирање, неекспонираност, затвореност у себе, анонимност, то би могле бити основне координате Андрићевог животног става“ (Перишић 2010: 86).

свој духовни (светотајински) идентитет. Штавише, Андрићева искушења са духовним идентитетом учиниће да баш проблем конвертитства, буде инхерентан његовом уметничком приповедању.

Премда рођењем и крштењем римокатолик, те аутор културолошког огледа о Франциску из Асизија и писац фрањевачке тематике⁷, Андрић ће, поред свега, мостовима придати религијска својства, који ће у његовом Вавилону постати светији од храмова:

„Од свега што човек у животном нагону подиже и гради, ништа није у мојим очима боље и вредније од мостова. Они су важнији од кућа, светији, јер општији од храмова“ (Иво Андрић 1933:12).

Стога не изненађује то што Андрић у првом уметничком плану романа *На Дрини ћуприја* не оставља књижевноисторијске и романескне личности или Божије угоднике, већ га препушта сакрализованом мосту као приоритетном симболу савршеног уметничког дела и фигурацији људске времености.

Оваквој, у основи митској⁸ поставци моста у роману *На Дрини ћуприја* најконзистентније се не опирају потурице, Турци, Јевреји (сефарди и ашкенази), Цигани, Аустријанци, Мађари... већ источни хришћани Срби. Христијанизовани Срби су опозиција идеологији моста, будући да је за њих подизање ћуприје на Дрини само оперативни наставак турске империјалне моћи⁹, којој већ плаћају данак жи-

⁷ Како сведочи „последња београдска дама“ и ликовни уметник чија је породица активно пријатељевала са Ивом Андрићем, Лепосава-Бела Ст. Павловић, Иво Андрић се и формално удаљава од римокатоличанства не могавши да прећути систематске усташке покоље малолетних и пунолетних Срба, Јевреја и Рома, све под менторством и покровитељством Ватикана: *„Господину Степинуцу било је довољно да, недељом при одржавању мисе, горе са амвона, каже само три речи. Ниједна влас не би недостајала ни на једној српској глави... Али господин Степинац није нашао за вредно да те три речи изговори. А ја у овим временима не могу припадати једној религији на чијем се челу, у мојој земљи, налази један Степинац“* (Павловић 1998: 148 – 149).

⁸ „И доиста је та 'На Дрини ћуприја' симболични јунак овог повезивања векова у садржај једног романа... Од мртве ствари претвара се у мит, који неком поетском сумаглицом обавија читаву атмосферу садржине романа и безмало је легендарно осенчава“ (Богдановић 1962: 40 – 41).

⁹ „Тако мален, потуљен и ужурбан, тај Радисав је „сејао“ за ових јесењих ноћи од једне појате до друге, увлачио се као шило међу сељаке и сашаптавао са појединцима. Његово је казивање било углавном овако: – Браћо, дотужило је и ваља да се бранимо. Видите лијепо да ће нас ова грађевина ископати и појести. И дјеца ће нам на њој кулучити, ако нас још буде. Ово се за наш ископ и ради, а не за друго. Сиротињи и раји ћуприја и не треба, него Турцима...“ (Иво Андрић 1963: 32).

вотима, државом, територијама, избеглиштвом, иметком, кулуком, па чак и децом:

*„На извесном одстојању од последњих коња у овом необичном каравану, ишли су, раштркани и задихани, многи родитељи или рођаци ове деце, која се одводе заувек да у туђем свету буду обрзана, потурчена и да, заборавивши своју веру, свој крај и своје порекло, проведу живот у јањичарским одама или у некој другој, вишој служби Царства. То су биле већином жене, понајвише мајке, бабе и сестре отетих дечака. Кад би се сувише приближиле, агине сухарије би их растеривали ударцима својих бичева, нагонети на њих коње уз гласно алакање. Оне би се тад разбежале и посакривале у шуму поред пута, али би се мало после опет сакупљале иза поворке и **напрезале да сузним очима још једном угледају изнад сепетке главу детета** које им одводе. **Нарочито су упорне и незадржљиве биле мајке.** Оне су јуриле, газети жустро и не гледајући где стају, раздрљених груди, рашчупане, заборављајући све око себе, запевале су и нарицале као за покојником, друге су распамећене јаукале, урлале као да им се у порођајним боловима цела материца, и **обневиделе од плача** налета-ле право на сухариске бичеве и на сваки ударац бича одговарале безумним питањем: 'Куд га водите? Куд ми га водите?' Неке су покушавале да разговетно дозову свога дечака и да му дају још нешто од себе, колико може да стане у две речи, неку последњу препоруку или опомену на пут.*

– Раде, сине, немој мајке заборавит' ...

– Илија! Илија! Илија! – викала је друга жена, тражећи очајно погледом познату, драгу главу, и понављала је то непрестано као да би хтела да детету усече у памет то име које ће му већ кроз који дан бити одузето“ (Нав. дело: 21 – 22; подв. П. Б.).

Наведени одељак, међутим, унутар мостовне митологије романа *На Дрини ћуприја* не афирмише само страдалачку заветност источних хришћана, већ и открива нараторову неподељену *саосећајност* са непреболом српских Рахиља. Тако се аутор и наратор у роману *На Дрини ћуприја* неретко *духовно* разликују, управо у оној романескној формацији посвећеној несрећама Срба источних хришћана. И док аутор показује хроничарску наклоност према мостовима, лектири, науци, напретку, европској философији, судбини, смрти, природи, предвиђању, балканској повести, писмености, или етнографији, приповедач уз допуштење аутора, унутар поменутог романа има додатне амбиције. Приповедач није увек, ни по сваку цену објективан, хладан

и уздржан, већ се у тексту романа са страдањима Срба источних хришћана идентификује:

„*Наше жене верују да има по једна ноћ у години кад се може видети како на ту хумку пада јака бела светлост право са неба. И то некако у јесен, у време између Велике и Мале Госпојине. Али дечаџи који су, и верујући и не верујући, остајали да бдију поред прозора са изгледом на Радисављево гроб, нису никад успевали да виде небеску ватру, јер би их још пре поноћи савладао сан. Зато су опет путници, којима није до тога, виђали неки бео сјај на хумци изнад моста, враћајући се ноћу у касабу... (Наше жене су се крстиле у тами и плакале од неразумљива ганућа, а у сузама су им се ломиле ове устаничке ватре као они аветињски пламенови који су некад падали на Радисављево гроб и које су њихове шукунбабе, пре готово три века, исто овако кроз сузе назирале, са овог истог Мејдана)*“ (Исто: 15 – 84; подв. П. Б.).

Наратор романа *На Дрини ћуприја* је свестан да саосећајност и саживљавање са онима који страдају свакога, па и њега духовно обавезује. Зато нас у роману *На Дрини ћуприја* награђује присуством Светотројичног Бога, Божијег промисла и суда, Васкрса, црквенокалендарског времена, Пресвете Богородице, манастира и цркава, Светих тајни, осећивања крсним знаком, хришћанске симболике, молитвених обраћања и Богу Оцу и Богочовеку Христу, Небеске отаџбине, искушења, суза, упаљених кандила и свећа, светосавске свечаности, минеја¹⁰, празника Видовдана, Ђурђевдана и Митровдана, патријараха, монаха, свештеника, клисара... Све наведено је у основи одговор Срба источних хришћана царској цивилизацији мостова која је – гледајући на попођеном простору где се подиже мост застрашујуће призоре набијања на колац Радисава Херака – према њима доминантно асимилаторска, насилничка и злочинећа.

Епистемологију разлика између супротстављених светова приповедач у роману *На Дрини ћуприја* развија тако што се цитатно ослања не само на обичајно, већ и на молитвословно искуство

¹⁰ Приповедач у роману *На Дрини ћуприја* стиже и да под знацима навода курзивним словима наведе један од шеснаестовековних записа из богослужбеног месечника манастира Бање: „Некако у то време је игуман манастира Бање код Прибоја записао на последњем празном листу једног минеја: 'Да је знано кад Меметпаша гради ћуприју на Дрини код Вишеграда. И велики зулум би народу христијанским од Агарјана, и тешка Ангарија. С мора су мајсторе доводили. За три године градише и многе аспре поарчише. Воду су предвојили и претројили, али моста не моглоше намакнути.'“ (исто, 61)

кажњених, којима је човек на коцу постао општа брига и светиња (исто, 53) те га, мученика, ваља хришћански сахранити:

„– **Бог да га прости и помилује!**

– **Еј мученик! Е, јаде наш!**

– **Зар не видиш да се посветио?**

– **Светитељ, болан...**

Убрзо су по свима кућама горела кандила, притуљена по ћошковима соба. Деца су трепћући очима, у празничном расположењу, гледала у тај сјај, и случајући неразумљиве, изломљене реченице старијих ('Убрани, Господе и сачувај!' 'Ах мученик, прибран је код Бога као да је највећу цркву саградио!' 'Помози нас, Боже, ти Једини, потри душманина и не дај му дуге власти!'...

У гроб положише тврдо, хладно и згрчено тело. Онај најстарији сељак скочи у јаму, опрезно кресну неколико пута чакмаком о кремен и запали прво труд, па затим танку свећу са савијеног воштаног свица, заклањајући је обема рукама; затим је усади више покојникове главе и **прекрсти се три пута**, брзо и гласно. **Прекрстише се за њим и она двојица горе у мраку...**

– **Со свјатими упокој, Христe, душу раба твојега. Затим је шапутао још неке речи, неповезане и неразумљиве, али молитвене, свечане и тешке, тако да су се она двојица над гробом непрестано крстили... Прекрсти се још једном, угаси свећу и извуче се из гроба. Онда опрезно и полако стадоше сви заједно да бацају земљу, сабијајући је добро, тако да не остане видљива хумка над гробом. А кад су били готови с тим, вратише опет онај шљунак, као поток, преко свеже ископане земље, **прекрстише се још једном** и кренуше натраг, заобилазећи далеко, како би што даље од гроба сишли на друм“ (исто, 52 – 56; подв. П. Б.).**

Радисављевим хајдучким мучеништвом наратор у роману *На Дрини ћуприја* нас уводи у друга заветна мучеништва Срба источних хришћана на вишеградској ћуприји: јереја Михаила¹¹ и старца Јелисија. Старац Јелисије се не бори против турског тирјанства материјалним рушењем делова моста, већ надањем у војевање благодатних нематеријалних сила Христових: у пост и молитву. У роману *На Дрини ћуприја* старац Јелисије је сабрао највише од науке источног хришћанства, јер је *благ и спокојан Во имја Оца и Сина и Свјатаго Духа* (исто, 91) заједно са момком Милетом био посечен на

¹¹ „Ту је (на ћуприји, прим. П. Б.) једног дана осванула и глава попа Михаила... У општем гневу против Срба, он је невин погубљен, а циганчад су му усадила цигару у мртва уста“ (исто, стр. 93).

чардаку вишеградског моста на Дрини, зарад подвижничког сведочења Васкрсења и Небеског царства:

„Он (старац Јелисије, прим. П. Б.) већ годинама обилази, увек овако лак, свечан и насмејан, цркве и манастире, саборе и славе; моли бога, метанише и пости... Старац је наишао друмом од Рога-тице, а по својој злој срећи као први путник тога дана кад је довршен чардак и кад се у њега уселила прва стража. Истина, наишао је у невреме, још се није било добро разданило, и носио је пред собом, као што се носи запаљена свећа, неки дебео штап, ишаран чудним знацима и словима. Чардак га је прогутао као паук муху. Кратко су га испитивали. Тражили су да каже ко је, шта је и одакле је и да објасни шаре и писмена на штапу, а он је одговарао и на оно што га нису питали, слободно и отворено, као да говори на правом божјем суду, а не пред злим Турцима. Рекао је да није нико и ништа; путник на земљи, пролазник у овом пролазном времену, сенка на сунцу, али да своје кратке и малобројне дане проводи у молитви и да иде од манастира до манастира, док не обиђе сва света места, задужбине и гробове српских царева и великаша. А ликови и слова на штапу да означавају поједина времена српске слободе и величине, прошле и будуће. Јер, рекао је старац, смешкајући се кротким осмејком пуним снебивања, време васкрса приближило се и, судећи по оном што се чита у књигама и оном што може да се види на земљи и небесима, сасвим је близу. Васкрсава царство искупљено искушењима и засновано на правди... Бог је истина...“ (исто, 86 – 87; подв. П. Б.)

Упркос поставци моста у роману *На Дрини ћуприја*, Андрићевом делу и животу, приповедач у Андрићевом Нобеловом наградом ове-чаном роману, посредством испашталаца и жртава (источних хришћана) проповеда реалност надмостовног (надсветовног) царства, јер је и према њиховом историјскодуховном искуству свако људско дело само друго име овоземаљске привремености.

Не морамо Ива Андрића мерити по ложама и митовима, мостовима и култовима, концептима и дисконтинуитетима, партији и Титу, завођењу и слабостима, екуменизму и наградама. Када се човек Иво Андрић за тренутак истински (Христом) супротставио себи и своје делу, одмах је уз наратора романа *На Дрини ћуприја*, саучествујући и поистовећујући се са страдалима, засведочио васкрслу заједницу Светотројичног Бога и човека Радисавом, оцем Михаилом, српским Рахиљама и њиховом отетом децом, Милетом, Вајом, Јелисијем... и правоверним свештеником Николом: *А тамо, нека га питају за*

гријехове они који ће и све нас остале питати за наше (Исто, 182; курз. П. Б.).

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић 1933:** Иво Андрић: „Мостови“, *Политика*, Београд, год. 30, бр. 8858, 6 – 9 јануар, 12.
- Андрић 1963:** Иво Андрић: *На Дрини ћуприја*, Сабрана дела, књ. 1, Београд: Просвета, Загреб, Младост, Свјетлост, Сарајево, Љубљана, ДЗС.
- Богдановић 1962:** Милан Богдановић: „Иво Андрић“, *Критичари о Андрићу*, Зборник радова, Београд, Нолит, 1962, 3 – 56.
- Ђукић-Перишић 2011:** Жанета Ђукић Перишић: „Андрићеве ратне године (1941 – 1944)“, *ЛМС*, Нови Сад, год. 187, књ. 488, св. 6, 1132 – 1158.
- Јеремић 1981:** Драган Јеремић: „Трагање за хармонијом“, *Иво Андрић у свјетлу критике*, Зборник радова, друго издање, Сарајево, Свјетлост, 233–260.
- Маловић 2006:** Никола Маловић: „Андрић и ђаво“, *Дјело Иве Андрића у новом миленијуму*, Зборник радова, Херцег Нови – Нови Сад, 151 – 157.
- Матвејевић 1979:** Предраг Матвејевић: „Андрићеве ћуприје и наше Дрине“, *Зборник радова о Иви Андрићу*, Београд, САНУ, посебна издања, књ. DV, Одељење језика и књижевности, књ. 30, 181 – 202.
- Павловић 1998:** Лепосава Бела Павловић: „Сећања на Иву Андрића“, *Свеске задужбине Иве Андрића*, год. XVII, св. 14, Београд, 135 – 153.
- Свето Писмо 1998:** *Нови Завјет Господа нашега Исуса Христа*, превод комисије Светог архијерејског синода Српске православне цркве.